

ALPPIKENGISTÄ JÄLJET VAIN JÄÄ

Rovaniemelläkin elettiin jännityksen hetkiä syksyllä 1939. Liikekannallepano toteutettiin ylimääräisten harjoitusten nimellä 10. lokakuuta alkaen. Aamuvarhaisella 30. marraskuuta 1939 neuvostotykistö avasi tulen rintamalla, ja ensimmäiset punatähtiset pommituskoneet ilmestyivät Suomen taivaalle.

Talvisodan pommitukset ja rintamalla kaatuneet

Sodan sytyttyä useimmat rovaniemeläiset taistelivat Sallan suunnalla. Talvisodan aikana kaatuneista 162 rovaniemeläisestä melkein sata menehtyi Joutsijärven ja Märkäjärven taisteluissa.

Kotiseutukaan ei säästynyt hävitykseltä. Pohjois-Suomen ilmapuolustuksen puutteen

vuoksi vihollisen lentokoneet saattoivat lähes esteettä pommittaa asutuskeskuksia. Joulukuun 21. päivänä alkaneissa, yhteensä 19 pommituksessa pudotettiin Rovaniemen seudulle noin 1600 pommia, jotka surmasivat 25 siviilihenkilöä, haavoittivat noin 60:tä ja vaurioittivat yli 70 taloa, niiden joukossa mm. sairaalaa. Talvisodan vauriot olivat siis melko vähäiset.

Ruotsalaiset vapaaehtoislentäjät, jotka operoivat Ruotsin armeijan omistamilla mutta Suomen maatonnuksin varustetuilla hävittäjillä, perustivat 9.1.1940 Olkkajärvelle tukikohdan, josta käsin suojasivat sekä Rovaniemeä että muita asutuskeskuksia.

Kauppalan asukkaita oli jonkin verran maalaiskunnan puolella paossa pommituksia. Maalaiskuntaan evakuoitiin

myös kuutisentuhatta henkeä Petsamosta, Kemijärveltä ja Posiolta.

Vilkas välirauhan aika

Välirauhan aika muodostui Rovaniemellä jatkuvasti vilkastuvan liikennekeskuksen elämäksi. Kun sota oli sulkenut Länsi-Euroopan satamat Lissabonia ja Liinahamaria lukuun ottamatta, maamme ulkomaankaupasta suurin osa alkoi jo huhtikuusta 1940 lähtien pyöriä Rovaniemen kautta pohjoiseen Jäämeren satamaan. Kun Ruotsinkin ulkomaisesta tavaraliikenteestä merkittävä osa kulki samaa reittiä, Rovaniemelle syntyi

Talvisodan pommituksissa 1939–40 vaurioitui mm. sairaala pahoin.

Lotat hoitivat monia tehtäviä myös kotirintamalla. Tässä kaksi rovaniemeläislottaa il-maavalvonnassa

270

nopeasti monia kuorma-auto-liikenteen tukikohtia ja huolintaliikkeitä.

Vaikka talvisodan tuhoja oli korjattu ja mm. Kiurun kaupunki lahjoittanut kolmisenkymmentä pientaloa myöhemmin Kiirunaksi kutsutulle alueelle Ounasvaaran laidalla, työpaikkojen ja väestön lisäys piti asuntopulan suurena. Tilannetta tuli pian vaikeuttamaan saksalaisten toiminta Rovaniemellä.

Syyskuun 22. päivänä 1940 alkoivat ensimmäiset saksalaisotilaiden kauttakuljetukset Pohjois-Norjan ja Saksan välillä. Saksalaiset perustivat Rovaniemen Kivikoululle kauttakulkuesikunnan, jota jo puoli vuotta myöhemmin, helmikuussa 1941, alettiin laajentaa vuoristoarmeijan huoltokeskukseksi. Saksalaisjoukkojen keskitys Suomen Lappiin käynnistyi varsinaisesti kesäkuussa 1941, pari viikkoa ennen 22.6.1941 tapahtunutta Saksan hyökkäystä Neuvostoliittoon.

Jatkosodan suuri saksalaiskeskus

Sodan sytyttyä saksalaisten toiminta laajeni edelleen. Tammikuussa 1942 Rovaniemellä oli 64 eriasteista esi-

kuntaa, joissa työskenteli yli 3000 henkeä, pääasiassa saksalaisia. Kauppalassa arvioitiin tällöin oleskelleen kuutisentuhatta saksalaista sekä lisäksi heidän palveluksessaan olevia itävaltalaisia, hollantilaisia, virolaisia ja ruotsalaisia. Suomalaisia asui kauppalassa virallisesti 8200 henkeä. Heistä melkoinen osa oli rintamalla. Maalaiskunnan lähes jokaisessa kylässä oli saksalaisten varikkoja tai muuta toimintaa.

Saksalaisten laajamittainen toiminta kiihdytti Rovanie-

mellä voimakkaasti taloudellista toimeliaisuutta. Työvoimasta oli jatkuva pula. Palkat nousivat säännöstelystä huolimatta kaksinkertaisiksi muuhun maahan verrattuna. Asuntopula nosti myös vuok-

Napapiiri merkittiin Jäämerentien varteen jo ennen sotaa. Saksalaiset sotilaat pysäyttivät siinä usein muutenkin kuin renkaita paikatakseen.

rat kaksinkertaisiksi. Kaikki ruoka- ja muut tarvikkeet kulkeutuivat herkästi mustan pörssin kauppaan. Saksalaiset puolestaan myivät rovaniemeläisille viinaa. Osaltaan siitä syystä rikollisuustilastot, joihin koottiin varkauksien ja muiden rötösten rinnalle myös säännöstely- ja juopumusrikkomukset, olivat Ro-

Rovaniemen keskusta saksalaisten poistuttua. Oikealla kauppalantalon piippuja, keskellä Pohjolan Osakepankin talo, jonka seinät ovat edelleen pystyssä jälleenrakennuksessa kunnostettuina. Myös Rovaniemen Osuuskaupan seinä on vielä olemassa.

vaniemellä maan pahimmat.

Vaikka saksalaisten käyttäytyminen ja tavat poikkesivatkin totutusta, jokapäiväinen kanssakäyminen loi läheisiä henkilösuhteita muillekin kuin sotilas- ja siviilijohtajille. Yleensä väestö suhtautui myönteisesti vieraan vallan sotilaisiin, jotka jatkosodan sytyttyä muuttuivat vielä aseveljiksi. Monet rovaniemeläiset oppivat saksankieltä ainakin kotitarpeiksi, ja toiset opiskelivat sitä enemmänkin. Vaikka useimmat rovaniemeläisnaiset eivät innostuneetkaan saksalaisista eikä Saksan sodanjohto sallinut saksalais-suomalaisia avioliittoja, jonkin verran suomalais-saksalaista jälkikasvua syntyi paikkakunnalla.

Evakuoimisen käynnistyttyä syyskuussa 1944 pyrittiin arvokkain omaisuus ottamaan mukaan, koska paluusta ei ollut varmuutta. Mukaan sallitun tavarain rajoituksista huolimatta Rovaniemen asemalle kertyi paljon pakkauksia, joista yllättävänkin suuri osa palasi aikanaan takaisin osan joutuessa tosin teille tuntemattomille.

Saksalaisten otettua vastuun pohjoisesta rintamasta rovaniemeläiset taistelivat jatkosodassa suomalaisten pääjoukoissa Kannaksella ja muilla rintamilla, joissa heitä kaatui 377.

Evakko ja hävitys

Suomen solmittua aselevon Neuvostoliiton kanssa osattiin odottaa ongelmia saksalaisten poistumisesta maasta. Siksi 7.9.1944 annettiin määräys koko Lapin evakuoimisesta. Ruotsin kanssa käytävien neuvottelujen vuoksi määräys peruttiin seuraavana päivänä. Väestön siirto käynnistyi Rovaniemeltä vasta 16.9. ja päättyi 22.9. Kun myös muu Lappi kulki samaan aikaan Rovaniemen läpi etelään ja saksalaisia joukkoja pohjoiseen, elämä maanteillä ja rautatiellä oli ennen kokematon. Viikossa Rovaniemeltä siirtyi Pohjois-Ruotsiin 20 000 ja Pohjanmaalle 4500 henkeä. Mukana kuljetettiin hevoset ja lehmät, kun taas useimmat lampaat ja siat teurastettiin ennen lähtöä. Kauppalan, maalaiskunnan ja seurakunnan hallinto siirtyi Pietarsaareen ja lääninhallitus Kokkolaan. Vain muutamia miehiä jäi metsiin seuraamaan tapahtumien kehitystä.

Suurimmaksi taistelukokemukseksi saksalaisten ja suomalaisten välillä Rovaniemen alueella muodostui Taipaleen

leenkylän taistelu lokakuun 12.–14. päivinä. Suomalaisen yrityksen koukata Ranuantien itäpuolelta saksalaisten selustaan epäonnistui. Taistelussa menetettiin 60 suomalaista.

Kauppalan hävittämisen saksalaiset aloittivat lokakuun 10. päivänä Konttisen kartanosta ja päättivät sen 16. lokakuuta kirkon polttamiseen. Everstiluutnantti Wolf H. Halstin rykmentin yritys koukata saksalaiset Korkalovaaran pohjoispuolitse lokakuun 16. päivänä myöhästyi. Jo parin päivän päästä saksalaiset olivat kokonaan poistuneet maalaiskunnankin alueelta. Armeijasta kotiutetut suomalaissotilaat alkoivat samaan aikaan palaila kotikyliinsä.

Saksalaiset jättivät yleensä kirkot polttamatta, mutta Rovaniemeltä lähtiessään he viimein pistivät sekä kirkon että kellotornin tuleen. Sairaalan kiviset seinät pysyivät pystyssä, mutta sisustus tuhoutui täydellisesti.

Rovaniemen sankarihautausmaalla lepää 603 talvi-, jatko- ja Lapin sodassa kaatunutta.

Heti sodan jälkeen asuttiin kellareissa ja väliaikaisesti kyhättyissä parakeissa ja mökeissä. Tässä asuttiin vuosina 1946–47.

Jälleenrakennus

Saksalaiset tuhosivat kauppalassa 548 asuinrakennusta, 96 yksityistä liikerakennusta ja yhdeksän valtion, kunnan tai seurakunnan rakennusta. Tuhoprosentiksi on arvioitu liki 90. Kauppalassa säästyivät, osin vaurioituneina, toista sataa rakennusta. Maalaiskunnassa saksalaiset tuhosivat 804 asuinrakennusta, 47 yksityistä liikerakennusta ja 32 julkista rakennusta, mm. lähes kaikki koulut. Lisäksi tuhottiin talousrakennukset ja pääosa tieverkosta siltoineen. Maalaiskunnan tuhoprosentiksi on arvioitu noin 60, koska Alakemijoen kylät jäivät pääosin polttamatta.

Siviiliväestö alkoi palata evakosta keväällä 1945. Ennen paluulupien myöntämistä

pyrittiin maastosta raivamaan miinat ja muut räjähteet. Kauppalassa raivauksen katsotaan tulleen valmiiksi kesäkuun ja maalaiskunnassa heinäkuun loppuun mennessä, vaikka vuosia senkin jäl-

keen räjähteitä löytyi vielä monista paikoista. Syyskuun loppuun mennessä kaikki rovaniemeläiset olivat palanneet. Evakkomatkan rasitukseen heitä kuoli 279.

Tuhon perusteellisuuden

Koska Kemijoen ylittävät sillat oli tuhottu, rakennettiin 1946–51 joka kevät jättien lähdön jälkeen väliaikainen pukkisilta Ounaskosken yli nykyisen Jätkäkynttilän sillan kohdalle. Kemijärven junat kulkivat muutaman talven jälle asennettuja kiskoja pitkin.

Arkkitehti Bertel Liljequistin suunnitteleva Rovaniemen kirkko valmistui 1950.

vuoksi päätettiin maaliskuussa 1945, että kauppalaan asemakaava uusitaan. Tehtävä annettiin arkkitehti Alvar Aalolle. Koska yksityinen maanomistus hidasti kiireelliseksi koettua rakentamista, eduskunta säti erityisen lain, ns. Lex Rovaniemen, jonka perusteella kauppa saattoi saada haltuunsa yksityistä maata ja luovuttaa sen mahdollisista valituksista riippumatta heti rakentajien käyttöön. Valtio myönsi kauppalalle myös lainaa maitten lunastamiseksi.

Ensimmäisiä jälleenrakennettuja julkisia rakennuksia oli lääninhallituksen toimitalo ja asunnot sekä monia kouluja. Osittain Amerikan luterilaisten avustuksella rakennettu kirkko voitiin vihkiä 20.8.1950. Rovaniemen läpikulkuliikenteen kannalta tärkeät Ounaskosken ja Suutarinkorvan sillat valmistuivat vasta vuonna 1951, jolloin voitiin luopua jääteistä,

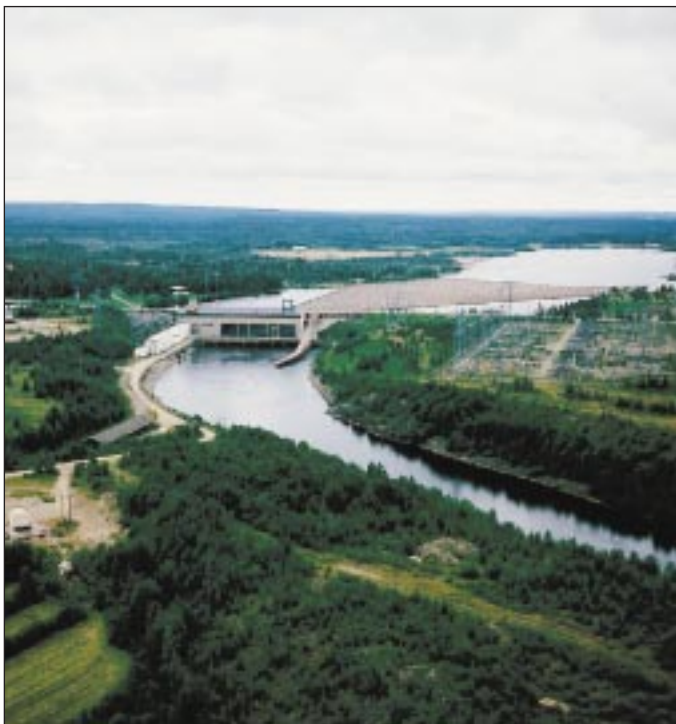
losseista ja joka kevät Ounaskosken niskalle nykyisen Jätkänynttilän sillan kohdalle uudelleen rakennetuista pukisilloista. Pari talvea Kemijärven junakin kulki Ounaskosken jälle rakennettua rataa pitkin.

Jälleenrakennuksen aikana alkoi myös Rovaniemen maalaiskunnan määrätietoinen sähköistäminen. Vasta silloin rakennettiin voimalinja Isohaarasta ja perustettiin Rovakairan Sähkö Oy, joka alkoi rakentaa maalaiskuntaan sähköverkkoa. Maalaiskunnan jälleenrakentamiselle oli merkityksellinen rintamamiesten ja siirtolaisten asuttamiseksi säädetty maanhankintalaki. Vuoteen 1960 mennessä maalaiskuntaan perustettiin sen perusteella Välijoen, Louejo-

en ja Koiramännikön asutusalueille ja muualle kuntaan yksittäisinä 112 viljelystilaa, 22 asuntoviljelystilaa ja 31 asuntotilaa tai -tonttia. Kauppaan perustettiin saman lain perusteella 133 asuntotilaa tai -tonttia.

Vuoteen 1953 mennessä sekä kauppaan että maalaiskuntaan oli rakennettu niin paljon uusia taloja, että kummassakin rakennuskanta ylitti sotaa edeltäneen määrän.

Kemijoen rakentaminen käynnistyi Rovaniemen alueella Petäjäskosken voimalaitoksesta, jonka työmaalla oli parhaana aikana 1950-luvun puolivälissä 3000 henkeä. Vuoteen 1972 mennessä kosket oli Rovaniemen osalta rakennettu.

Rovaniemen matkailu- elinkeino

Rovaniemen matkailulla oli jo sotaa edeltävänä aikana vahva pohja. Rautatien ulottuminen tänne saakka tarjosi 1910-luvulta lähtien etelän ihmisille helpon mahdollisuuden keskiyön auringon ihaste-
luun, ja vuodesta 1927 lähtien järjestetyt Ounas-
vaaran kisat olivat kevättalven suuri tapahtuma. Mutta kaikkein eniten Rovaniemen matkailua kas-
vattivat vuonna 1932 Petsamoon saakka valmis-
tunut Jäämerentie ja hotelli Pohjanhovi sen viimei-
senä "sivistyksen etappina". Jäämeren äärelle
matkasi vuosittain parikymmentä tuhatta turistia.

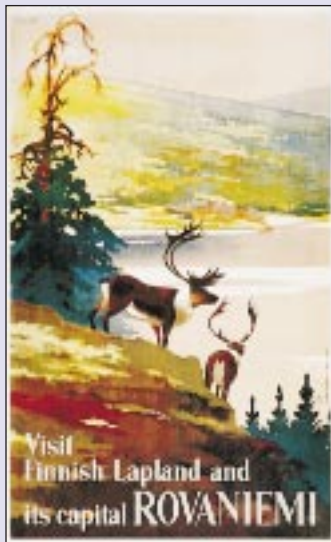
Sota tuhosi tässä suhteessa kaiken, vei jopa
Jäämerentien päätepisteen. Pohjanhovi oli eräs
ensimmäisiä jälleenrakennuksen kohteita. Vaikka
Petsamoon ei enää päässytäkään, tieyhteys avau-
tui pian Karigasniemen ja Norjan kautta Jäämerel-
le. Nordkapp on siitä lähtien ollut Rovaniemen
tärkein vetovoimatekijä.

Yhdysvaltain presidentin puoliso Eleanor Roo-
sevelt tuli kesäkuun 11. päivänä 1950 tutustu-
maan Lapin jälleenrakentamiseen. Vierailun kun-
niaksi maaherra Uno Hannula ja kauppalanjohta-
ja Lauri Kaijalainen rakennuttivat pikavauhtia Kem-
miyhtiön metsäpäällikön Jarl Sundquistin avustuk-
sella suoraan Ounasjoen uitosta nostetuista hirsis-
tä majan paikalle, jossa Jäämerentie ylitti napapii-
riin. Tämä tapahtuma loi Rovaniemen sodan jäl-
keisen matkailun perusteet. Niin merkittävä Napapii-
ri on ollut, että Tornionjokilaaksokin on sitä
Rovaniemeltä jatkuvasti kadehtinut.

Eleanor Roosevelt aloitti sen valtiomiesten ja
-naisten sarjan, joka teki Rovaniemeä tunnetuksi
maailmalla ja johon vuosien varrella kuuluivat
mm. Jugoslavian presidentti Josip Broz Tito, Yh-
dysvaltain varapresidentti Lyndon B. Johnson, Ira-
nin shahi Reza Pahlavi, Neuvostoliiton president-
ti Leonid Brezhnev, Israelin pääministeri Golda
Meir ja monet muut.

Sodan jälkeen turistien tärkeimpiä ohjelma-
numeroita Rovaniemellä olivat juhannus- ja Ounas-
vaaralla ja juhannuspäivän tukkilaiskiset Ounas-
koskessa. Viimeksi mainitut jouduttiin lopetta-
maan Valajaskosken patoamisen pienennettyä lii-
aksi Ounaskosken virtausta. Matkailijoita on sen
jälkeen kuljetettu joella moottoriveneillä. Matkai-
lijoitten 1960-luvulla suosimia käyntipaikkoja oli
myös tekstiilitaiteilija Elsa Montell-Saanon ja va-
lokuvaaja Matti Saanon Raanupirtti Oikaraisessa.

Joulupukki muodostui Rovaniemen ja Lapin
matkailun markkinointivälineeksi luonnostaan sii-
nä vaiheessa, jolloin posti alkoi tuoda Napapiiriin

*Rovaniemi on estottomasti ja tulokseksaasti hyödyntänyt Lappia matkailunsa markkinoinnissa. Maakuntakirjasto ja maakuntamuseo ovatkin kohdentaneet toimintaansa kulttuurin tal-
lentamiseen ja esille tuomi-
seen.*

*Rovaniemen matkailun voi sanoa alkaneen Jäämeren-
tien ja Pohjanhovin valmis-
tumisesta. Sodan jälkeen
suosituimmaksi kohteeksi
muodostui napapiiri, johon
Eleanor Rooseveltin vierai-
lun kunniaksi pystytettiin
maja ja johon myöhemmin
syntyi Joulupukin pajakylä.*

*Ounasvaaran talvikisat ovat vuodesta 1927
saakka olleet suomalaisen urheiluväen merk-
kitapaus. 1990-luvulla yhä useamman maan
talviurheilijat ovat tulleet Rovaniemelle aloit-
tamaan harjoituskauttaan aidolla lumella.*

Rovaniemen lentokenttä valmistui välirauhan aikana, ja vuosina 1940–41 se välitti liikennettä sekä Helsinkiin että Petsamoon. Touko - kuussa 1948 Aero (nykyinen Finnair) aloitti säännöllisen lentoliikenteen poronsarvikirjaimin koristetulle Rovaniemen lentoasemalle DC-3-kalustolla. Nykyisin lentokenttä kykenee ottamaan huippuluokkaa olevalla varustuksellaan vastaan kaikki koneet huonossakin säässä. 1980-luvulta lähtien myös ylläänimatkustajakone Concorde on tuonut sekä jouluettä juhannusvieraita joulupukin maahan.

majalle kaikki kirjeet, joita lapset olivat osoittaneet pukille eri puolilta maailmaa. Yhteistyössä postin kanssa joulupukki lähetti napapiiriltä vastauksen kaikkiin niihin satoihin tuhansiin kirjeisiin, joista lähettäjän osoite kävi selville.

1960-luvun lopulta lähtien ryhdyttiin toimiin erityisen Joulumaan rakentamiseksi. Idea oli alun perin lähtöisin radiotoimittaja Niilo Tarvajärveltä, mutta siitä kiinnostuivat myös monet muut. Sopivan ympärille kertyi aikaa päälle niin monta kokkia, että asiaa puitiin toisin ajoin oikeudessa asti. Vuonna 1984 Rovaniemen kaupunki ja maalaiskunta rakennuttivat napapiirille Joulupukin pajakylän, johon sijoittui useita joulun ideoita toteuttamaan yrityksiä.

Museotoiminta tuki matkailun ohjelmatarjontaa. Kotiseutumuseo avattiin Pöykkölässä vuonna 1959, metsämuseo sen läheisyyteen 1966, maakuntamuseo 1975, Rovaniemen taidemuseo 1986 ja Arktikum-talo Suomen 75-vuotispäivänä 6.12.1992.

Arkkitehtuurista kiinnostuneet matkailijat ovat tulleet Rovaniemelle Alvar Aallon piittämän asemakaavan ja hänen suunnittelemiensa rakennusten vuoksi. Myös uusi kirkko tuli heti jälleenrakennuskauden jälkeen suosituksi tutustumiskohteeksi sekä arkkitehtuurinsa että erityisesti valtaavan, taiteilija Lennart Segerstrålen maalaaman alttarifreskonsa ansiosta. Sittemmin on syntynyt muitakin merkittäviä arkkitehtuurikohteita, mm. tanskalaisarkkitehtien Claus Bonderupin, Sören Birchén, Ellen Waaden ja Torsten Thorupin suunnittelema Arktikum-talo, suomalaisarkkitehtien Markku Komosen ja Mikko Heikkisen uusi lentoasema ja professori Juhani Pallasmaan suunnittelema taidemuseo.

Heti sodan jälkeen juna oli turistien tärkein kulkuväline Rovaniemelle, mutta pian myös lentokoneet kuljettivat suuria ihmisjoukkoja. Vuodesta 1984 lähtien on joulun tienoissa lennetty paljon suoria lentoja Lontoosta ja muualta ulkomailta, osittain myös Concorde-yläänikoneilla.

Talvimatkailun suosiota on kasvattanut kylmän ja pimeän ajan ohjelmatarjonnan lisääntyminen. Matkailijat voivat lähteä moottorikelkoilla lumen ja pakkasen maahan aivan kaupungin keskustasta, ja maalaiskunnan puolella on tarjolla myös porolla ajelua ja koiravaljakkoita.

Matkailuhenkilökunnan ammattitaidon turvaamiseksi on Rovaniemellä toiminut vuodesta 1971 lähtien hotelli- ja ravintolaoppilaitos. Nivavaaran yläasteella ja Ounasvaaran lukiossa nuoret voivat valita matkailuun suuntautuneen opintolinjan, ja jatkaa opintojaan paikkakunnan ammattikorkeakoulussa. Kaikkein virallisimman vahvistuksen matkailu sai 1994 Lapin yliopiston perustaessa matkailun professuurin. Sen hoitajalla, filosofian tohtori Seppo Aholla, ovat lähimmät kollegat Saksassa ja Englannissa.